


STUDIA I ARTYKUŁY

„Studia Wyborcze”, tom 29, 2020

DOI: <https://doi.org/10.26485/SW/2020/29/1>

Zuzanna Kowalczyk*

 <https://orcid.org/0000-0003-0475-3184>

DEMOKRACJA I WYBORY W KOSTARYCE – FENOMEN W SKALI REGIONU ŚRODKOWOAMERYKAŃSKIEGO

Celem autorki artykułu jest przybliżenie czytelnikowi kostarykańskiego modelu systemu politycznego, z położeniem szczególnego nacisku na znaczenie systemu wyborczego, odnosząc się także do systemu partyjnego oraz do roli w nim organów sądowniczych. Autorka, przedstawiając system wyborczy i procesy wyborcze w Kostaryce od momentu demokratyzacji państwa, pragnie pokazać, jak ważną częścią jest właściwie funkcjonujący system wyborczy i uczciwe wybory dla transformacji ustrojowej państwa i konsolidacji demokracji. Kostaryka nie jest państwem, którego problemy, sukcesy i rozwój w Polsce – zarówno w literaturze naukowej, jak i publicystyce – byłyby szeroko opisane i komentowane. Dlatego zdaniem autorki konieczny był dość szczegółowy wstęp o charakterze historycznym w kontekście procesów wyborczych, jak i odwołania do całości modelu systemu politycznego, aby czytelnik miał możliwość zrozumienia, co stanowi o wyjątkowości demokracji kostarykańskiej na tle Ameryki Środkowej. Zatem elementy systemu politycznego – od podziału władz do dominującej w Kostaryce kultury politycznej, zostaną przedstawione w kontekście wyborów, jak i ich wpływu na stabilność demokracji.

Autorka chce pokazać, iż sprawnie funkcjonujący system wyborczy i leżące u jego podstaw uczciwe wybory były i są jednym z kluczowych elementów stabilności demokratycznego systemu politycznego Kostaryki. Zwłaszcza że uczciwość, przejrzystość, brak manipulacji wynikami wyborów, ich niekwestionowanie i podporządkowanie się im przez polityków nie są wcale zjawis-

* Dr, adiunkt, Katedra Studiów Latinoamerykańskich i Porównawczych, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki, zuzanna.kowalczyk@gmail.com

kiem tak powszechnym w niespokojnym regionie środkowoamerykańskim. Autorka pragnie ukazać czytelnikowi, jak wyjątkowym przypadkiem jest Kostaryka w regionie Ameryki Środkowej: odróżnia ją od pozostałych państw nie tylko w regionalnej skali przesmyku środkowoamerykańskiego, ale całej Łatynoameryki, stabilny system demokratyczny. Autorka pragnie podkreślić ten fakt, odnosząc się m.in. do najnowszej historii politycznej Kostaryki, ukazując, iż od 1953 roku do dnia dzisiejszego wybory odbywały się w niej w sposób ciągły, według jednakowych reguł gry, opozycja miała możliwość dostępu do władzy – pozwalano na jej alternację, jeśli tak wynikało z wyniku wyborczego, a ponadto wszechstronnie szanowano prawa obywatelskie i publiczne. Ten krótki wstęp historyczny służy przedstawieniu, iż obecny system polityczny wyłonił się po gwałtownych wydarzeniach wojny domowej 1948 roku, a już w ciągu dekady (w 1958 r.) do władzy doszły niektóre z wcześniej marginalizowanych przez dziesięciolecia grup.

Autorka chciałyby również pokazać, iż nowo wprowadzony system rządów był systemem rządów prezydenckich, podobnie jak miało to miejsce w innych państwach regionu. Jednakże wskazuje także, iż różnice w kostarykańskim przypadku – gdzie większą rolę przyznano władzy ustawodawczej, którą wyposażono w mechanizm głosowania kwalifikowaną większością, aby urzeczywistnić jej liczne kompetencje – miały wpływ na konsolidację i stabilizację młodej demokracji. Ponadto chce podkreślić, iż na stabilność przyjętego rozwiązania systemowego miał także wpływ dominujący system dwupartyjny, który wymuszał zawieranie porozumień w podejmowaniu priorytetowych decyzji, dla których wymagana była większość kwalifikowana dwóch trzecich. Dzięki temu linia działania organów wyborczych, jaką określono, sprawiała, że były one możliwie najbardziej niezależne od innych instytucji państwa, co również stanowi przypadek wyjątkowy w regionie środkowoamerykańskim.

RYS HISTORYCZNY

Pierwsze półwiecze niepodległego życia politycznego Kostaryki było okresem burzliwym, charakteryzującym się wieloma trudnościami związanymi z wprowadzaniem w życie i funkcjonowaniem nowego państwowego aparatu, w regionie bez wcześniejszych tego typu doświadczeń. Jeszcze na początku XX wieku normą były fałszerstwa wyborcze. Warto podkreślić relatywnie niski poziom przemocy towarzyszący zmianom od początku historii niepodległej Kostaryki – państwo powstało po oderwaniu się od generalnej kapitanii Gwatemali – lecz nie w sposób gwałtowny, a na drodze negocjacji warunków Paktu Zgody¹

¹ Pacto Social Fundamental Interino de Costa Rica – Pacto de Concordia.

z 1821 roku. Pakt ten stanowił pierwszy tekst konstytucyjny, w którym większość zapisów opierała się na Konstytucji z Cádiz z 1812 roku, przyjętej przez hiszpańskie Kortezy i służyła jako model konstytucyjny młodym republikom. Prawo i ustawodawstwo państwa Kostaryki w ramach Republiki Federalnej oparte zostały na zapisach Ustawy Zasadniczej Wolnego Państwa Kostaryki² z 1825 roku, która obowiązywała do momentu definitywnego odłączenia się od Federacji w 1838 roku. Ustawa z 1925 roku powstała na bazie Konstytucji Federalnej Ameryki Środkowej z 1824 roku. Zostały ustanowione w niej prawa Kostarykan, religię katolicką przyjęto za religię państwową oraz określono organizację władzy, która dzieliła się na ustawodawczą, zabezpieczającą, wykonawczą i sędziowską³.

Epoka, która nastąpiła po rozpadzie Republiki Federalnej, wyróżniała się, pod względem konstytucyjnym, obfitością wydawanych tekstów prawnych. W czasach liberalnej dyktatury Tomasa Guardii (1871–1882) promulgowano w 1871 roku najbardziej długowieczną w historii państwa konstytucję, która zainicjowała tranzycję od patriarchalnych form rządzenia do reżimu liberalnego, zarówno politycznego, jak i gospodarczego. Nowy tekst ustawy zasadniczej, poddany dziewiętnastu reformom w czasie swojego obowiązywania, wyznaczył drogę, którą od tamtej pory podążał konstytucjonalizm w Kostaryce: liberalizmu politycznego, prezydencjalizmu i jednoizbowości. Oświecona dyktatura Guardii ożywiła rozwój gospodarczy i społeczny. Liberalizm polityczny został ukształtowany wraz z wyłonieniem się, pod koniec dekady lat 80. XIX wieku, pierwszych nowoczesnych partii politycznych: Partii Liberalnej i Konstytucyjnej Partii Demokratycznej (Partido Constitucional Democrático), do których niedługo potem dołączyła Partia Unia Katolicka (Partido Unión Católica). W 1885 roku do władzy doszedł Bernardo Soto, który otworzył system polityczny do tego stopnia, iż Partii Liberalnej udało się zdobyć władzę w następnych wyborach – zdarzenie, jakie miało miejsce pierwszy raz w Ameryce Środkowej.

Najbardziej znaczącymi reformami następnych dekad w ramach liberalnego modelu oligarchicznego, opierającego się na dominacji grupy plantatorów kawy, były reformy z roku 1913, które spowodowały przyznanie głosu bezpo-

² *Ley Fundamental del Estado Libre de Costa Rica*.

³ Władza ta miała kompetencje m.in. w dziedzinach zatwierdzania lub wyrażania braku zgody wobec ustaw, dekretów czy rezolucji Kongresu; czuwania nad przestrzeganiem zapisów Ustawy Zasadniczej Wolnego Państwa Kostaryki; monitorowania zachowania się funkcjonariuszy publicznych i oceniania, czy należy podjąć stosowne kroki wobec określonych przez ustawę funkcjonariuszy, jeśli uznają ich postępowanie za nieprawidłowe; zwoływania Kongresu w przypadku zaistnienia zagrożenia wobec państwa. Pełniła zatem funkcje kontrolne zarówno wobec władzy ustawodawczej, jak i wykonawczej, mając także udział w procesie legislacyjnym; *Ley Fundamental del Estado Libre de Costa Rica*, 25 de Enero de 1825, <http://memoriacentroamericana.ihnca.edu.ni/index.php?id=251&txtnews%5Btnews%5D=1304&cHash=67232ac361b66c14712dd898ed0ff4c4>, s. 71–83 (dostęp 7.06.2012).

redniego, oraz z roku 1925, w których ustanowiono głos tajny; pomimo tych działań utrzymywał się niski poziom uczestnictwa w wyborach⁴. Model wyczerpywał się stopniowo, zarówno z powodu efektów społecznych światowego kryzysu roku 1929, jak i przez relatywną niemoc systemu wyborczego. Ostatni liberalny *caudillo* Ricardo Jiménez nie został wybrany, lecz mianowany przez władzę ustawodawczą w 1932 roku. Niedługo potem nieudany zamach stanu ze strony kartelu Bella Vista de San José ujawnił ograniczenia dawnego schematu oligarchicznego. W 1936 roku wybrany został León Cortes; w roku 1940 Rafael Calderón Guardia, którego prezydentura dała początek procesowi głębokich zmian, mających wpływ na kostarykańskie społeczeństwo polityczne pod koniec dekady i którego skutki widoczne były w pozostałych latach pierwszej połowy wieku XX [Alcántara Sáez 2008: 88–90].

Calderón Guardia był przywódcą Republikańskiej Partii Narodowej (Partido Republicano Nacional), której bezpośrednim prekursorem była Partia Reformistyczna (Partido Reformista), powstała 20 lat wcześniej jako formacja najbogatsza pod względem treści ideologicznej i reformatorskiej, z ideami postępowymi. Polityka społeczna wprowadzana za pośrednictwem reform konstytucyjnych z 1942 roku naruszała tradycyjny porządek oligarchiczny oraz stopniowe umożliwianie udziału mas w życiu politycznym. Doprowadziło to do pojawienia się sojuszu opozycyjnego, złożonego z różnych sektorów: konserwatywnych i oligarchii plantatorów kawy, i handlowców pod przywództwem byłego prezydenta Cortesa, a później Otilia Ulatego, a także intelektualistów i polityków klasy średniej o poglądach socjaldemokratycznych, skupionych wokół Centrum Badań Problemów Narodowych⁵, prowadzonych przez José Figueresa. Konflikt z roku 1948 – wybuchła tzw. „Rewolucja 48” – trwający dwa miesiące, był jednym z najbardziej gwałtownych okresów w historii budowania państwowości współczesnej Kostaryki, kończąc się zwycięstwem Armii Wyzwolenia Narodowego nad siłami zbrojnymi rządu i żołnierzy milicji z Awangardą Ludową.

Najbardziej zmiennym zjawiskiem nowej sytuacji był fakt, że porażka militarna i polityczna sojuszu popierającego Calderona nie pociągnęła za sobą zwycięstwa dawnej oligarchii. Klasa średnia pod przywództwem José Figueresa, który stał na czele zwycięskiej koalicji w latach 1948–1949, ogłaszając się szefem Junty Założycielskiej Drugiej Republiki⁶, była w stanie, wraz z częścią burżuazji, ustanowić bazę społeczną, aby dać bodziec do ważnych zmian. Paradoksalnie polegało to na kontynuowaniu reformistycznego impulsu zainicjowanego przez Calderona i proponowanego przez komunistów, ale marginalizując ich

⁴ Krótki okres lat 1917–1919 to chwilowe przerwanie utrwalonego schematu. Zamach stanu przeciwko Gonzalezowi Floresowi w 1917 r. pozwolił na krótkotrwałe obowiązywanie konstytucji, która wspierała dyktaturę braci Tinoco.

⁵ Centro de Estudios de los Problemas Nacionales.

⁶ Junta Fundadora de la Segunda República.

w nowym życiu politycznym Kostaryki. Koalicja założycielska nowego reżimu podjęła się przeprowadzenia ważnych reform: rozpoczęła nowy cykl konstytucyjny zakończony przyjęciem konstytucji 1949 roku oraz przywróciła Ulatego na stanowisko prezydenta Republiki, które zajmował do 1953 roku; dzięki tym wszystkim krokom dała podstawy dla konsolidacji demokracji, dla nowej roli państwa modernizacyjnego i opiekuńczego oraz dla wzrostu gospodarczego [Alcántara Sáez 2008: 90–91].

Od tamtego momentu – dokładnie od 1949 roku – na kostarykańską historię wyborczą składa się kilkanaście nieprzerwanych procesów wyborczych. W przypadku, gdy zwyciężała opozycja następowała niezakłócona alternacja władzy, co wyraźnie wzmacniało system polityczny. Jednakże, pomimo to, można twierdzić, że przez znaczną część tego okresu to Partia Wyzwolenia Narodowego (Partido (de) Liberación Nacional, dalej PLN) odgrywała fundamentalną rolę polityczną, wytyczając główne kierunki działalności państwa. Polityka opozycji określana była w większym stopniu nie przez jej własny ładunek programowy, lecz przez odgrywaną przez nią rolę siły krytycznej wobec działań rządu. Transformacja ustrojowa była zdominowana przez plan realizowany w latach 50. XX wieku przez José Figueresa, który był jedynym prezydentem Republiki, w tamtym okresie, przez dwie kadencje konstytucyjne (1953–1958, 1970–1974). W 1959 roku wprowadzono reformę konstytucyjną zakazującą reelekcji prezydenta. Jednakże osoby sprawujące funkcję prezydenta przed okresem reformy mogły, po 1959 roku, ponownie ubiegać się o prezydenturę na jedną kadencję [Alcántara Sáez 2008: 90–91].

W tym okresie stabilność społeczna jest kwestią dominującą, co odzwierciedlało się w dominacji na scenie politycznej dwóch partii lub dwóch bloków partyjnych. Jednakże z końcem lat 70. XX wieku zaczyna być dostrzegalne pęknięcie dotychczasowego modelu rozwoju dominującego w poprzednich dekadach. Okres ten zbiegł się ze zwrotem opozycji w kierunku utworzenia partii masowej. Opcja ta stała się ważnym wsparciem w wyborach 1978 roku dla Rodriga Carazo, który opuścił PLN, aby zasilić szeregi opozycji, która, sfrustrowana dwoma kolejnymi zwycięstwami socjaldemokratów, poszukiwała nowej pozycji na scenie politycznej. Rząd Rodriga Carazo, naznaczony wpływem kryzysu gospodarczego i pogrążony oskarżeniami o korupcję, stracił swoją szansę, co uwydatniło nowe sukcesy PLN w dwóch kolejnych wyborach i oddając przywództwo opozycji synowi Calderona Guardii, Calderonowi Fournierowi.

T a b e l a 1. Odsetek głosów uzyskanych w wyborach prezydenckich
(w nawiasie nazwisko kandydata wybranego na prezydenta)

Rok	PLN (za wyjątkiem 2018)	Opozycja
1953	64,7 (José Figueres Ferrer)	35,3
1958	42,8	46,4 (Mario Echandi Jiménez, PUN)
1962	50,3 (Francisco Orlich Bolmarcich)	35,3
1966	49,5	50,5 (José Joaquín Trejos Fernández, Koalicja Zjednoczenia Narodowego)
1970	54,8 (José Figueres Ferrer)	41,2
1974	43,4 (Daniel Oduber Quirós)	30,4
1978	43,8	50,5 (Rodrigo Carazo Odio, koalicja Jedność)
1982	58,8 (Luis Alberto Monge Álvarez)	33,6
1986	52,3 (Oscar Arias Sánchez)	45,8
1990	47,2	51,5 (Rafael Ángel Calderón Fournier, PUSC)
1994	49,6 (José María Figueres Olsen)	47,7
1998	44,6	47,0 (Miguel Ángel Rodríguez Echeverría, PUSC)
2002	31,1	38,6 (Abel Pacheco de la Espriella, PUSC)
2006	40,9 (Oscar Arias Sánchez)	39,8
2010	46,9 (Laura Chinchilla Miranda)	25,1
2014	77,8 (Luis Guillermo Solís Rivera)	22,2
2018	60,59 (Carlos Alvarado Quesada, Acción Ciudadana)	39,41

Objaśnienia: PLN – Partia Wyzwolenia Narodowego (Partido (de) Liberación Nacional); PUN – Partia Jedności Narodowej (Partido (de) Unión Nacional); PUSC – Partia Jedności Chrześcijańsko-Społecznej (Partido Unidad Social Cristiana).

Źródło: Recursos Electorales en la Internet: Elecciones Generales en Costa Rica – Consulta de Resultados; lata 1953–2010; <http://electionresources.org/cr/presidente.php?election=1953&province=> (dostęp 30.03.2013); Tribunal Supremo de Elecciones, <http://www.tse.go.cr>; Declaratoria de elección de Presidente y Vicepresidentes 2014, <https://www.tse.go.cr/pdf/varios/1430-E11-2014.pdf>, s. 3, 5 (dostęp 27.04.2014); http://resultados2018.tse.go.cr/resultados2darondade_finitivos/#/presidenciales (dostęp 11.08.2019); Hernández, Garro, Rodríguez [2009].

Wybory z 1982 roku spowodowały wymianę władzy i rozpoczęły okres rządów PLN aż do końca dekady. [Luis Alberto Monge zyskał władzę, odnosząc największe zwycięstwo, jakiego kandydat PLN nie zdobył od 1953 roku, z 20-procentową przewagą nad Calderonem Fournierem, który przewodził Jedności (UNIDAD) – koalicji partii Republikańsko-Calderonistycznej (Partido Republicano Calderonista), Unii Ludowej (Unión Popular), Demokratyczno-Chrześcijańskiej (Demócrata Cristiano) i Demokratycznej Odnowy (Renovación Democrática)]. W okresie wyborów w pełni funkcjonowały zasady kultury politycznej, wspierające istotne praktyki demokratyczne; z drugiej strony utrzymywał się wysoki poziom partycypacji wyborczej – ponad 80% [O. Salazar Mora, J.M. Salazar Mora 2010: 213–220].

T a b e l a 2. Frekwencja wyborcza w wyborach prezydenckich (w %)

Rok	Frekwencja wyborcza	Nieuczestniczący w wyborach
1990	81,8	18,2
1994	81,1	18,9
1998	70	30
2002	68,8	31,2
2006	65,2	34,8
2010	69,1	30,9
2014	57,5	43,5
2018	66,45	33,55

Źródło: *Participación y abstencionismo: serie histórica 1982–2010*/Tribunal Supremo de Elecciones, San José, Costa Rica 2012; http://www.tse.go.cr/pdf/elecciones/participacion_abstencionismo_1982_2010.pdf, 8.06.2012; Tribunal Supremo de Elecciones – República de Costa Rica, Resultados de Elecciones Presidenciales 2014, http://svr2.tse.go.cr/aplicacion_visualizador/datos-definitivos.aspx (dostęp 27.04.2014); <http://resultados2018.tse.go.cr/resultados2darondadefinitivos/#/presidenciales> (dostęp: 11.08.2019); Alcántara Sáez [2008: 96].

T a b e l a 3 . Poparcie dla poszczególnych partii w wyborach do władzy ustawodawczej (dane w %)

Partia	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014	2018
PLN	55,15	47,83	41,08	44,61	34,83	27,10	36,54	37,3	25,7	18,63
UNIDAD/ /(od 1986 r.) PUSC	29,08	41,45	46,21	40,38	41,18	29,78	7,82	8,2	10,0	15,99
Pueblo Unido	6,43	2,70 3,31	1,09							
UAC (uczestni- czyła w jed- nym okręgu)	0,76	1,16	1,06	1,11	0,52	0,46	0,58			
Unión Genera- leña		0,38	2,42	1,72	0,91	0,39				
Agrario Nacio- nal (uczestni- czyła w jed- nym okręgu)			0,34	0,92	0,54	0,17				
Fuerza Demo- crática				5,32	5,77	1,98	0,85			
Movimiento Libertario					3,08	9,34	9,17	14,5	7,9	1,02
Renovación Costarricense					2,02	3,59	3,46	3,9	4,1	0,57
Partido Acción Ciudadana						21,96	25,34	17,6	23,5	21,63
Partido Acces- ibilidad sin Ex- clusión								9,0	4,0	0,35
Partido Frente Amplio									13,1	0,78
Restauración Nacional										24,99
Integración Na- cional										9,54
Inne	8,76	6,48	5,58	5,94	10,06	5,23	16,24	9,5	11,7	6,49
Razem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	99,99

Objaśnienie: UAC – Kartagińska Unia Rolnicza (Unión Agrícola Cartaginés).

Źródło: Tribunal Supremo de Elecciones, <http://www.tse.go.cr/>; za: M. Alcántara Sáez [2008: 97]; *Recursos Electorales en la Internet, Resultados de la Elección de Diputados del 7 de febrero de 2010 – Total Costa Rica*, <http://www.electionresources.org/cr/diputados.php?election=2010> (dostęp 20.06.2012); *Recursos Electorales en la Internet, Resultados de la Elección de Diputados del 2 de febrero de 2014 – Total Costa Rica*, <http://www.electionresources.org/cr/diputados.php?election=2014&province=> (dostęp 27.04.2014), <http://resultados2018.tse.go.cr/resultadosdefinitivos/#/presidenciales> (dostęp: 11.08.2019).

W lutym 1990 roku sukces wyborczy odniósł Calderón Fournier, co było skutkiem różnych czynników: realnym zmęczeniem społeczeństwa polityką liberacjonistów; wyczerpaniem się administracji Ariasa (który wygrał wybory po Lousie Mongem z ramienia PLN), uwikłanej w politykę regionalną; wpływem dominujących idei w regionie środkowoamerykańskim, które pociągnęło za sobą zwrot wyborców ku konserwatyzmowi w państwach sąsiednich od 1989 roku [Alcántara Sáez 2008: 98]. Fournier zwyciężył w wyścigu o urząd prezydenta, wygrywając z kandydatem PLN Carlosem Manuelem Castillo. W tych wyborach Partia Jedności Chrześcijańsko-Społecznej (dalej PUSC) zdobyła również większość w Zgromadzeniu Ustawodawczym, co ułatwiło działania rządu, skoncentrowane na wprowadzeniu w życie regulacyjnej polityki gospodarczej i ograniczenia wydatków publicznych.

W wyniku wyborów w lutym 1994 roku ponownie doszło do wymiany władzy – zwyciężył w nich syn Pepe Figueresa, José María Figueres Olsen, niewielką przewagą głosów, nad kandydatem PUSC Miguelem Angelem Rodriguezem. W tych wyborach PLN zabrakło jednego mandatu do zdobycia większości absolutnej w parlamencie. Rząd Figueresa, mimo że pochodzący z odmiennej strony areny politycznej, kontynuował kierunki polityki wyznaczonej przez swojego poprzednika. Na tę prezydenturę przypadł okres wstrząsów społecznych i zmagania ze strajkami pracowników sektora publicznego, co zatrzymało częściowo niektóre z podjętych kroków, w szczególności prywatyzację w sektorze telekomunikacyjnym i energii [O. Salazar Mora, J.M. Salazar Mora 2010: 221–226].

Niezadowolenie społeczne z polityki rządów PLN sprawiło, iż kandydat tej partii w wyborach prezydenckich w lutym 1998 roku José Miguel Corrales, przegrał z Miguelem Angelem Rodriguezem. Wybory 1998 roku pokazały z jednej strony duże rozczarowanie wyborców, co przejawiało się w mniejszej frekwencji – o 11% mniej wyborców niż w poprzednich wyborach oddało głos – łącznie nie uczestniczyło w głosowaniu 30% uprawnionych. Zwycięskiej partii również nie udało się zdobyć większości absolutnej w Zgromadzeniu Ustawodawczym, co powodowało konieczność nieustannych negocjacji i trudnej równowagi między władzą wykonawczą i ustawodawczą. Świadomy swojej słabości oraz niezadowolenia panującego w kraju Miguel Ángel Rodríguez zapoczątkował sprawowanie władzy od prowadzenia społecznych konsultacji, poprzez które chciał uzyskać legitymizację dla reform liberalizujących gospodarkę, jakie zamierzał wprowadzić. Po niepowodzeniu konsultacji pertraktował z PLN uchwalenie propozycji otwarcia sektora elektryczności i telekomunikacji. W marcu 2000 roku powstał projekt „ustawa dla poprawy usług publicznych i telekomunikacyjnych i udziału państwa”⁷ znanej powszechnie jako „Combo del ICE”, która została uchwalona głosami 45 deputowanych z PLN i PUSC. Spowodowało to silny sprzeciw społeczny

⁷ „Ley para el Mejoramiento de los Servicios Públicos y Telecomunicaciones y la participación del Estado”.

i manifestacje w całym kraju. Ostatecznie projekt został wycofany ze Zgromadzenia, ale niezadowolone obywateli z powodu planowanych reform znalazło odzwierciedlenie w wyniku następnych wyborów, gdyż protesty społeczne skierowane były przeciwko politykom z dominujących na scenie politycznej od dekad partii [O. Salazar Mora, J.M. Salazar Mora 2010: 227–231].

Rezultat wyborów z 2002 roku był zatem potwierdzeniem szeregu zmian w systemie politycznym Kostaryki, które poddawały w wątpliwość tradycyjny model dwupartyjny. Pierwszy raz w historii kraju o tym, kto obejmie urząd prezydenta zadecydowała druga tura, gdyż w pierwszej turze żaden z kandydatów nie otrzymał ponad 40% ważnych głosów. Rywalizacja zakończyła się na korzyść Abła Pacheco – kandydata PUSC do urzędu prezydenta. Pacheco zwyciężył nad Rolandem Arayą z PLN zdobywając 57,95% głosów. Równocześnie po raz pierwszy trzecia siła polityczna zdobyła znaczące poparcie 26,2% głosów. W ten sposób na arenę polityczną Kostaryki wszedł nowy aktor – Partia Działania Obywatelskiego (Partido de Acción Ciudadana, dalej PAC), założona w roku 2000 przez Ottona Solisa Fallasa i innych różniących się w poglądach politycznych byłych członków PLN. Niezadowolone społeczne z kostarykańskiej sytuacji politycznej stało się oczywiste – frekwencja w wyborach była mniejsza niż poprzednio – w wyborach nie uczestniczyło 31,2% uprawnionych do głosowania [Alcántara Sáez 2008: 99–102].

Zmiany dostrzegalne w systemie politycznym znalazły odzwierciedlenie w sferze ustawodawczej. Podobnie jak we wcześniejszych okresach, żadna partia polityczna nie zdobyła większości absolutnej: partia rządzącego prezydenta zdobyła jedynie 19 mandatów, o dwa więcej niż PLN i o pięć więcej niż debiutująca PAC. Z tego powodu uformowało się Zgromadzenie Ustawodawcze, w którym trzy partie miały znaczenie, do których dodać należy sześciu deputowanych Ruchu Libertariańskiego (Partido Movimiento Libertario, dalej ML) i jednego deputowanego Partii Kostarykańskiej Odnowy (Partido Renovación Costarricense). Pierwszy raz suma mandatów dwóch partii nie pozwalała na osiągnięcie większości kwalifikowanej 38 głosów. Spowodowało to konieczność zawiązywania koniunkturalnych porozumień między partiami, w celu uzyskania poparcia w głosowaniach w izbie ustawodawczej [Hernández, Garro, Rodríguez 2009: 83–118].

Jednym z istotnych wydarzeń związanych z systemem wyborczym w tym okresie było orzeczenie Izby Konstytucyjnej Najwyższego Sądu Sprawiedliwości⁸ z 4 kwietnia 2003 roku, na mocy którego uchylono reformę Konstytucji Politycznej z 1969 roku, zakazującej reelekcji prezydenta. Zakaz reelekcji był powszechnym rozwiązaniem przyjmowanym w konstytucjach latynoamerykańskich, w państwach przechodzących transformację ustrojową. Praktyka ta miała zapobiegać koncentracji władzy w rękach jednej osoby, co oczywiście podyktowane było doświadczeniami długoletnich dyktatur sprawowanych przez *caudillos* w regionie. Innymi słowy miała zapobiec powrotowi do tradycji kaudylis-

⁸ Sala Constitucional, Corte Suprema de Justicia.

tycznych i władzy opartej na personalizmie. Warte podkreślenia jest, że to rozwiązanie dotyczące wyborów prezydenckich w Kostaryce nie wpłynęło na stabilność demokracji, zaś w innych krajach latynoamerykańskich praktyki obchodzenia zakazu reelekcji lub ograniczonej liczby kadencji powodowały poważne problemy polityczne (np. w Hondurasie), lub zapoczątkowały falę przemian w ustawodawstwie, doprowadzając do niezwykle poważnych kryzysów (jak np. dzisiejsza Wenezuela, której stabilny, wydawałoby się, system polityczny został po raz pierwszy naruszony przez Hugo Chaveza, dążącego do przedłużenia swoich rządów, co zapoczątkowało erozję demokracji). Orzeczenie kostarykańskiej Izby Konstytucyjnej Sądu Najwyższego pozwoliło na kandydowanie byłego prezydenta Oscara Ariasa w wyborach 2006 roku, dając osłabionemu PLN możliwość powrotu do władzy po ośmiu latach pozostawania w opozycji [Alcántara Sáez 2008: 101–102].

W atmosferze niezadowolenia społecznego podsycanego skandalami korupcyjnymi, pogorszeniem się warunków społeczno-gospodarczych istotnej części społeczeństwa oraz niepokojem spowodowanym bezrobociem czy brakiem bezpieczeństwa wśród obywateli, nadeszły wybory 2006 roku. Starcie między dwoma głównymi kandydatami – Oscarem Ariasem z PLN i Ottonem Solisem z PAC – było bardziej zacięte, niż początkowo przewidywano. Po kilku tygodniach niepewności spowodowanej procesem powtórnego przeliczania głosów, ręcznie, i szeregu odwołań złożonych przez PAC do Najwyższego Trybunału Wyborczego, znane były oficjalne rezultaty głosowania, według których Arias zdobył 40,92% głosów, a Solís 39,80%. O wygranej zdecydowało 18 169 głosów – właściwie 1%. W ten sposób PAC-owi udało się zdobyć pozycję drugiej siły politycznej w kraju, znacznie wyprzedzając Ruch Libertariański, który zdobył 8% głosów i PUSC, który uzyskał ledwie ponad trzyprocentowe poparcie. Te wybory prezydenckie na nowo uwydatniły spadek uczestnictwa obywateli – choć mniejszy niż w poprzednim głosowaniu – głosu nie oddało 34,8% do tego uprawnionych.

W Zgromadzeniu Ustawodawczym, podobnie jak w poprzedniej kadencji, żadnej partii nie udało się uzyskać większości. Na nowej scenie parlamentarnej reprezentowanych było osiem sił politycznych – cztery z nich jedynie przez jednego deputowanego (Partia Dostępności bez Wykluczenia, Szeroki Front, Odnowa Narodowa, Partia Jedności Narodowej⁹). Partii tworzącej rząd udało się zwiększyć swoją reprezentację wobec poprzedniej kadencji z 17 do 25 deputowanych, co stanowi 44% mandatów; PAC zdobył 17, ML sześć, a PUSC jedynie pięć. Taka konfiguracja wymuszała proces negocjacji w celu przyjęcia ustaw. W pierwszych miesiącach w agendzie izby ustawodawczej wyróżniała się debata dotycząca ratyfikacji traktatu o wolnym handlu – temat, wokół którego zawiązała się koniunkturalna koalicja pomiędzy PLN, ML i PUSC. Kwestia ta pozostawała

⁹ Partido Accesibilidad sin Exclusión (PASE), Frente Amplio (FA), Renovación Nacional (RN), Partido Unión Nacional (PUN).

w centrum kostarykańskiego życia politycznego i była przedmiotem referendum narodowego w październiku 2007 roku – uzyskany rezultat sprzyjał stanowisku rządu. Należy podkreślić, iż to orzeczenie Najwyższego Trybunału Wyborczego z początku kwietnia 2007 roku umożliwiło zwołanie pierwszego referendum w historii politycznej państwa jako alternatywy dla głosowania w Zgromadzeniu Ustawodawczym nad traktatem.

W mniej niż dekadę kostarykański model polityczny doświadczył procesu zmian, który jednak nie wpłynął na stabilność funkcjonowania demokracji. W kontekście wyborczym najbardziej widoczne jest niezadowolenie z dwupartyjności w latach 1986–1998, a także wyłonienie się nowych sił politycznych.

USTRÓJ POLITYCZNY, PODZIAŁ WŁADZ I SYSTEM WYBORCZY

Pomimo że w kostarykańskim rozwoju konstytucyjnym od 1821 roku do lat 20. XXI wieku wyróżnić można ponad dziesięć tekstów konstytucyjnych, w ostatnim wieku funkcjonowały tylko trzy ustawy zasadnicze: z roku 1871, krótkotrwała z 1917 roku i obowiązująca od 1949 roku. Ta ostatnia zawiera porządek normatywny instytucji państwowych Kostaryki, zaprowadzając prezydencki system rządów z podziałem władz, centralistyczny kształt państwa i podział struktur systemu politycznego na szereg instytucji autonomicznych, które pełnią wiele funkcji w celu jak najlepszej skuteczności administracyjnej, uszczuplając uprawnienia władzy wykonawczej. Uchwalona konstytucja była owocem prac Zgromadzenia Konstytucyjnego powstałego po wojnie domowej roku 1948, co sprawiło, że nie była wynikiem szerokiego porozumienia krajowych sił politycznych, a raczej kompromisu pomiędzy konserwatywną większością Partii Jedności Narodowej i intelektualistów z Partii Socjaldemokratycznej (Partido Social Demócrata). Mimo że ustawodawcy inspirowali się silnie wcześniejszym tekstem o orientacji liberalnej, promulgowanym w 1871 roku, wspomniany kompromis stanowił krok w nowej konstytucji w kierunku prospołecznym, który wzmocnił i wzbogacił niektóre z rozwiązań ustawodawczych przyjętych w 1942 roku. Taka mieszanka przyczyniła się do powstania państwa opiekuńczego, któremu nadano równocześnie władzę interweniowania w sferę gospodarczą i społeczną, i w którym respektowane były prawa gospodarcze osób prywatnych. Z drugiej strony umożliwiała znaczne ograniczenie uprawnień skoncentrowanych w rękach władzy wykonawczej, ustanawiając przeciwwagę dla niej, za pośrednictwem rosnącej funkcji kontroli politycznej sprawowanej zarówno przez Zgromadzenie Ustawodawcze, jak i przez Najwyższy Sąd Sprawiedliwości i inne organy państwowe.

Konstytucja, od jej promulgowania w 1949 roku, była reformowana wiele razy. Dla częściowej reformy jej zapisów (art. 195¹⁰), podstawowym trybem jest konieczność uzyskania, dla przyjęcia uchwały, większości w izbie ustawodawczej – ponad $\frac{2}{3}$ całkowitej liczby deputowanych, wymogiem dla reformy generalnej konstytucji jest sesja Zgromadzenia Ustawodawczego powołana w tym celu (art. 196). Na mocy Konstytucji wprowadzony został ustrój na zasadach suwerenności narodu, równości obywateli wobec prawa i ograniczonej, jak na warunki systemu prezydenckiego, egzekutywy. Podzielona została władza pomiędzy legislatywę, egzekutywę, sądownictwo, a spośród tej ostatniej wyraźnie wyodrębniono instytucje związane z prawem wyborczym (w postaci TSE), każda z nich posiadająca pewną kontrolę nad pozostałymi. Rozwiązanie regularnego wojska zlikwidowało prawdopodobieństwo przerwania przez nie porządku konstytucyjnego, stawiając formalnie dzierżących władzę i ich oponentów na względnie równej pozycji i wspierając wolny udział obywateli. Konstytucja zapewniła wszechstronne prawa i gwarancje polityczne obywatelom, obejmujące szeroko rozumianą wolność wypowiedzi w mowie i piśmie, wolność należenia do ruchów i zgromadzeń, wolność religijną oraz prawo petycji do rządu, prawo do odmowy zeznań, zakaz okrutnego lub nadzwyczajnego wymierzania kary oraz zakaz powtórnego pociągnięcia do odpowiedzialności za to samo przestępstwo oraz prawo do należytego procesu, prywatności i wolnego dostępu do rządowej informacji publicznej. Wykraczając poza prawa polityczne i wolności, na mocy Konstytucji przyznane zostały także prawa społeczne i gospodarcze: państwową ochronę dla rodzin, matek i nieletnich dzieci, równe prawa pomiędzy partnerami w małżeństwie oraz równość obowiązków rodzicielskich wobec dzieci urodzonych zarówno w związku małżeńskim, jak i poza nim, ekonomiczne prawa do organizowania się, negocjacji zbiorowych i strajku, takie samo wynagrodzenie za taką samą wykonaną pracę, płace minimalne, wynagrodzenia za nadgodziny, płatne urlopy, zobowiązania państwa odnośnie do gospodarki mieszkaniowej oraz system publicznej ochrony zdrowia [Booth 2000: 93].

WŁADZA WYKONAWCZA

Władzę wykonawczą sprawuje prezydent Republiki i ministrowie rządu „w charakterze obowiązkowych współpracowników” (art. 130). Regulowane jest istnienie dwóch wiceprezydentów, którzy w czasie opróżnienia urzędu prezydenta obejmują jego stanowisko w kolejności nominacji, a w okresie czasowej nieobecności, poprzez powołanie przez prezydenta dowolnego z nich (art. 135). Gdy żaden z wiceprezydentów nie może pełnić stanowiska w przy-

¹⁰ Wszystkie powołania dotyczą ustawy zasadniczej Kostaryki – *Constitución política de la República de Costa Rica*, Publicada el 7 de noviembre de 1949, Asamblea Legislativa de Costa Rica 2005.

padku czasowej lub całkowitej nieobecności prezydenta, funkcję tę przejmuje przewodniczący Zgromadzenia Ustawodawczego. Kadencja prezydenta trwa cztery lata – wybory odbywają się w pierwszą niedzielę lutego, a 8 maja przejmuje urząd nowo wybrany prezydent. Dozwolona jest, po orzeczeniu Sądu Konstytucyjnego z 4 kwietnia 2003, reelekcja (zarówno na stanowisko prezydenta, jak i wiceprezydenta) po upływie ośmiu lat od wygaśnięcia mandatu prezydenckiego (i wiceprezydenta, jeśli osoba sprawowała funkcję przez większą część okresu składającego się na wspomniane wyżej osiem lat). W wyroku tym uznano za niekonstytucyjną reformę artykułu 132 w 1969 roku, zabraniającego reelekcji na stanowisko prezydenta w każdym przypadku [Alcántara Sáez 2008: 104]. Ubiegać się o stanowisko prezydenta lub wiceprezydenta mogą Kastykańczycy z urodzenia, cieszący się pełnią praw obywatelskich, stanu świeckiego, którzy ukończyli trzydziesty rok życia (art. 131).

W art. 132 wymienia się także inne ograniczenia dotyczące wybieralności na urząd prezydenta i wiceprezydenta: nie mogą zostać wybrane osoby pełniące urząd wiceprezydenta w okresie dwunastu miesięcy poprzedzających wybory ani osoby pełniące funkcję prezydenta w ich zastępstwie w tym okresie, osoby spokrewnione więzami krwi lub powinowactwa linii wstępnej i zstępnej lub rodzeństwo osoby pełniącej urząd prezydenta w momencie przeprowadzania wyborów (zasada ta dotyczy także krewnych osób sprawujących funkcje prezydenta w zastępstwie w okresie sześciu miesięcy poprzedzających wybory), ponadto osoby będące ministrami rządu w okresie dwunastu miesięcy poprzedzających dzień wyborów, a także sędziowie Najwyższego Sądu Sprawiedliwości, sędziowie i zastępcy Najwyższego Trybunału Wyborczego, dyrektor Państwowego Rejestru Cywilnego, dyrektorzy lub kierownicy instytucji autonomicznych, inspektor i podinspektor Generalnej Izby Kontroli Republiki, którzy pełnili te funkcje w okresie dwunastu miesięcy poprzedzających dzień wyborów.

W art. 134 określono długość kadencji na cztery lata, a także uznano, iż czyny naruszające zasadę alternacji w odniesieniu do sprawowania urzędy prezydenta lub akt przekazania władzy prezydenckiej oznaczają zdradę Republiki, a odpowiedzialność za nie ponoszona nie przedawnia się. Prezydent i wiceprezydenci zaprzysięgani są przed Zgromadzeniem Ustawodawczym, a w razie gdyby było to niemożliwe przed Najwyższym Sądem Sprawiedliwości (art. 137). Wybory na prezydenta i wiceprezydentów odbywają się jednocześnie, większością głosów przekraczającą 40% całkowitej liczby ważnie oddanych głosów. Kandydatury na prezydenta i wiceprezydentów pochodzące z tej samej partii powinny znajdować się na tej samej liście. Jeśli żadna z kandydatur nie zdobędzie wskazanej większości, odbywa się druga tura wyborów w pierwszą niedzielę kwietnia tego samego roku, w której udział biorą dwaj kandydaci, którzy zdobyli największą liczbę głosów w pierwszej turze. Jeśli dwaj kandydaci w którejkolwiek turze zdobędą identyczną największą liczbę głosów, na

prezydenta wybrany zostanie kandydat starszy wiekiem, a na wiceprezydentów odpowiedni kandydaci z tej samej listy. Nie mogą zrezygnować z kandydowania na stanowisko prezydenta lub wiceprezydentów obywatele znajdujący się na liście, która została już zarejestrowana zgodnie z ustawą, jak również nie mogą nie uczestniczyć w drugiej turze kandydaci z dwóch list, na które oddano największą liczbę głosów w turze pierwszej (art. 138).

WŁADZA USTAWODAWCZA

Kostarykański parlament, którym jest Zgromadzenie Ustawodawcze jest jednoizbowy. Składa się ono z 57 deputowanych (art. 106), wybranych na okres czterech lat, z siedmiu prowincji kraju, według zasady proporcjonalności liczby ludności z każdej z prowincji – nie mogą oni zostać wybrani ponownie w bezpośrednio następczej kadencji (art. 107). Zgromadzenie samo decyduje o zasadach go dotyczących, tzn. nie można dokonać zmian w regulaminie wewnętrznym izby inaczej niż przez głosowanie, nie mniejszą liczbą głosów niż $\frac{2}{3}$ całkowitej liczby członków (art.121.22) i wybiera swoje prezydium, rozpoczynając każdą kadencję (art. 115). Na sesjach Zgromadzenia wymagane jest kworum $\frac{2}{3}$ całkowitej liczby deputowanych (art. 117). Sesje zwykłe trwają sześć miesięcy i są podzielone na dwa okresy – od 1 maja do 31 lipca i od 1 września do 30 listopada (art. 116). W Konstytucji nie ustanawia się jednak żadnego mechanizmu parlamentarnego na czas przerwy legislacyjnej. Sesje nadzwyczajne mogą zostać zwołane przez władzę wykonawczą, która musi przedstawić w dekreście o zwołaniu sesji ich porządek obrad (art. 118). Wszystkie te elementy osłabiają władzę ustawodawczą wobec pozostałych władz [Alcántara Sáez 2008: 105–106].

Jednakże kompetencje Zgromadzenia Ustawodawczego (art. 121) nadają władzy ustawodawczej centralne położenie w systemie politycznym. Uprawnienia dotyczą co najmniej pięciu kategorii: izba bierze udział w procesie legislacyjnym, realizuje nominacje, funkcjonuje jako trybunał, ustanawia środki polityczne o szczególnym znaczeniu oraz sprawuje kontrolę polityczną nad władzą wykonawczą i innymi organami. Nominacje leżące w gestii Zgromadzenia dotyczą sędziów Najwyższego Sądu Sprawiedliwości, Inspektora i Podinspektora Generalnego Republiki, którzy kontrolują wykonanie i rozliczenia budżetowe Republiki. Co istotne – ze względu na kalendarz wyborczy i jednocześnie odbywające się wybory władzy wykonawczej i ustawodawczej, ostatni z wymienionych – by zapewnić im większą autonomię niezależnie od wyniku kolejnych wyborów – są mianowani dwa lata po rozpoczęciu kadencji prezydenta na okres ośmiu lat i mogą być ponownie wybrani bez ograniczeń (art. 183).

Na uwagę zasługuje fakt, iż władzy sądowniczej, a dokładnie Najwyższemu Trybunałowi Wyborczemu, przyznaje się szczególną formę inicjatywy

w kwestiach projektów ustaw związanych z kwestiami wyborczymi (art. 97). Ponieważ parlament jest jednoizbowy, aby taki projekt został przyjęty jako ustawa, muszą się odbyć nad nim dwie debaty (art. 124)

WŁADZA SĄDOWNICZA

W polu działania władzy sądowniczej można wyróżnić sferę jurysdykcyjną, która składa się z Najwyższego Sądu Sprawiedliwości i jego izb, trybunałów, sądów wyższej lub niższej instancji oraz Rady Sądowniczej¹¹. Obszar administracyjny zajmujący się kwestiami logistycznymi, złożony z Rady Najwyższej, Rady ds. Personelu oraz innych dyrekcji i departamentów, m.in. ds. audytu, planowania, informacji i kontaktów publicznych, oraz sfera instytucji pomocniczych wymiaru sprawiedliwości, składająca się z Ministerstwa Publicznego, Obrony Publicznej, Szkoły Sądowej, Organizacji ds. Dochodzenia Sądowniczego (Policja Sądowa), Inspekcji Sądowej oraz Elektronicznego Centrum Informacji Orzecznictwa.

Najwyższy Sąd Sprawiedliwości jest Najwyższym Trybunałem Władzy Sądowniczej, od którego są zależne trybunały, funkcjonariusze i urzędnicy w ramach sądownictwa (art. 156). Sąd ten składa się z 22 sędziów, którzy tworzą cztery izby. Trzy z tych izb złożone są z pięciu sędziów i są nazywane izbami kasacyjnymi: I Izba Kasacyjna – w materii cywilnej, handlowej, rolnej i arbitrażowo-administracyjnej; II Izba Kasacyjna – w materii rodzinnej, spadkowej, spraw ogólnych/powszechnych i pracy; III Izba Kasacyjna – w materii karnej. Izba Konstytucyjna składa się z siedmiu sędziów [Alcántara Sáez 2008: 108].

Sędziowie Sądu Najwyższego są wybierani na osiem lat w głosowaniu $\frac{2}{3}$ całkowitej liczby deputowanych Zgromadzenia Ustawodawczego i uważa się ich za ponownie wybranych na jednakowy okres, wyjąwszy sytuację, gdy większością $\frac{2}{3}$ całkowitej liczby deputowanych Zgromadzenie w głosowaniu uchwali coś przeciwnego (art. 158). Według art. 159, aby zostać sędzią Sądu Najwyższego trzeba spełnić następujące wymogi: mieć obywatelstwo kostarykańskie z urodzenia lub poprzez naturalizację, zamieszkiwać w kraju przez okres nie krótszy niż 10 lat po otrzymaniu odpowiedniego dokumentu (jednakże prezes Sądu Najwyższego Sprawiedliwości musi być Kostarykaninem z urodzenia), posiadać pełnię praw obywatelskich, należeć do stanu świeckiego, mieć ukończone 35 lat, posiadać tytuł adwokata, wydany lub prawnie uznawany w Kostaryce, oraz mieć co najmniej dziesięcioletnią praktykę w wykonywaniu swojej profesji, z wyjątkiem funkcjonariuszy sądowych posiadających praktykę sądową co

¹¹ Consejo de Judicatura; Presidencia de la Corte Suprema de Justicia, Poder Judicial de Costa Rica, <http://www.poder-judicial.go.cr:81/presidenciacorte/index.php?option=comcontent&view=article&id=17&Itemid=19> (dostęp 8.06.2012).

najmniej pięcioletnią. Nie może zostać wybrana na sędziego Sądu Najwyższego osoba związana więzami krwi lub powinowactwa do trzeciego stopnia pokrewieństwa włącznie, z członkiem Najwyższego Sądu Sprawiedliwości (art. 160). Najwyższy Sąd Sprawiedliwości sprawuje kontrolę polityczną ostatniej instancji w sprawach przeciwko prezydentowi Republiki i wysokim funkcjonariuszom państwowym (art. 121.9).

Jedną z najważniejszych zmian, jakie wprowadzone zostały w ramach władzy sądowniczej, była reforma konstytucyjna z roku 1989 w celu ustanowienia Sądu Konstytucyjnego jako organu sprawującego kontrolę nad konstytucyjnością, poprzez uchwalenie ustawy o jurysdykcji konstytucyjnej zawierającej zasady regulujące funkcjonowanie tego trybunału i ustanawiającej procedury wszczęcia skargi o ochronę praw¹², *habeas corpus*, postępowań dotyczących niekonstytucyjności oraz sporów kompetencyjnych. Izba Konstytucyjna zwana także IV Izbą funkcjonuje w ramach władzy sądowniczej jako organ odpowiedzialny za kontrolę konstytucyjności. Wśród szerokiego zakresu funkcji, które nadają mu wielką władzę, znajduje się: postanawianie większością absolutną swoich członków o niekonstytucyjności norm każdego charakteru i aktów podległych prawu publicznemu, rozstrzyganie sporów kompetencyjnych pomiędzy organami władzy państwowej, w tym Najwyższego Trybunału Wyborczego, jak i pozostałych jednostek i organów, jakie wskazuje ustawa, prowadzenie konsultacji w sprawach projektów reformy konstytucyjnej, zatwierdzanie umów lub traktatów międzynarodowych i innych projektów ustaw, gwarantowanie pierwszeństwa norm i zasad konstytucyjnych i prawa międzynarodowego lub wspólnotowego obowiązującego w Republice, jego jednolitej interpretacji i stosowania, jak i podstawowych praw i wolności gwarantowanych w konstytucji lub w międzynarodowych aktach prawnych dotyczących praw człowieka obowiązujących w państwie (art. 1 i 10 ustawy o jurysdykcji konstytucjonalnej) [Alcántara Sáez 2008: 109].

Interesujące jest, iż aby zapewnić niezależność i właściwe finansowanie sądownictwa w Kostaryce funkcjonuje nakaz konstytucyjny, według którego z budżetu Republiki obowiązkowo na władzę sądowniczą należy przeznaczyć kwotę nie mniejszą niż 6% wpływów zwykłych obliczonych na rok budżetowy.

Najwyższy Trybunał Wyborczy może zostać uznany wręcz za czwartą władzę po reformie konstytucyjnej artykułu 9. przeprowadzonej w 1975 roku. Dzięki niej uzyskał rangę i niezależność taką jak władze państwowe. Od 1949 roku Najwyższy Trybunał Wyborczy stał na czele organizacji wszystkich wyborów oraz zarządzał systemem rejestracji wyborców i spisem narodowym. TSE na tyle niezależny zarówno od rządu, jak i partii, na ile to funkcjonalnie jest możliwe, składa się z trzech sędziów i sześciu zastępców mianowanych przez Najwyższy Sąd Sprawiedliwości. W okresie wyborów trzyosobowy skład

¹² *Recurso de amparo*.

TSE powiększa się o dwóch sędziów wybranych spośród zastępców przez sam Trybunał [Booth 2000: 97, 108]. Trzej sędziowie TSE mianowani są przez Najwyższy Sąd Sprawiedliwości, co najmniej większością $\frac{2}{3}$ całkowitej liczby członków (art. 100), na okres sześciu lat, z możliwością ponownego mianowania (art. 101). Dzięki temu Najwyższy Trybunał Wyborczy jest całkowicie niezależny w funkcjonowaniu – udało się stworzyć wyspecjalizowany organ apolityczny, czuwający i sprawujący kontrolę nad procesem wyborczym w Kostaryce. Najważniejszymi z jego funkcji, będącymi gwarantem systemu wyborczego, są (art. 102): rozpisanie wyborów, mianowanie komisji wyborczych, wyłączna i obowiązkowa interpretacja postanowień konstytucyjnych i prawnych związanych ze sferą wyborczą (od rozstrzygnięć Trybunału nie ma odwołania, z wyjątkiem czynu uchybienia¹³). Ponadto posiada autonomiczny budżet oraz ma prawo rozporządzania siłami porządkowymi w czasie wyborów. Pełni także funkcje związane z rejestrem cywilnym i spisem wyborców. (Jakkolwiek funkcja związana z rejestracją cywilną jest starsza niż sam Trybunał, gdyż Rejestr Cywilny istnieje od roku 1888. Twórcy konstytucji z 1949 roku zdecydowali o zależności Rejestru Cywilnego od Najwyższego Trybunału Wyborczego, aby zagwarantować opracowanie przez niego listy wyborców i dokumentu tożsamości na solidnych podstawach danych cywilnych, co też zostało wprowadzone). Do jego uprawnień należy wydawanie dowodów osobistych oraz organizowanie, zarządzanie, nadzorowanie, obliczanie oddanych głosów i ogłaszanie procesu referendum, które nie może odbyć się na sześć miesięcy przed lub sześć miesięcy po wyborach prezydenckich ani zostać zwołane częściej niż raz na rok. Rezultaty referendum będą wiążące, jeśli uczestniczyć w nim będzie co najmniej 30% uprawnionych do głosowania w przypadkach ustawodawstwa zwykłego i ponad 40% w przypadkach częściowych reform Konstytucji i kwestiach wymagających większości kwalifikowanej w Izbie Ustawodawczej (art. 102.9).

Warto podkreślić, jako charakterystyczny element systemu wyborczego, doskonałą współpracę Państwowego Urzędu Stanu Cywilnego i Rejestru Wyborczego, która ma miejsce w ramach Najwyższego Trybunału Wyborczego.

Na mocy Konstytucji z 1949 roku wstrzymuje się uchwalanie i zmianę ustaw wyborczych na sześć miesięcy przed datą wyborów; nadano w niej także TSE władzę do rewidowania i zatwierdzania projektów ustawodawstwa wyborczego przygotowanych przez Zgromadzenie Ustawodawcze (które ma możliwość uchylenia weta TSE jedynie większością $\frac{2}{3}$ głosów) oraz do działania

¹³ “la acción por prevaricato”, art. 103 Konstytucji Kostaryki; według słownika języka hiszpańskiego “prevaricación/prevaricato” jest przestępstwem popełnionym przez przedstawiciela władzy, sędziego lub innego funkcjonariusza publicznego, który dokonuje arbitralnego rozstrzygnięcia w kwestii administracyjnej lub sądowej będąc świadomym, że postanowienie to jest niesłuszne; *Constitución política de la República...*, s. 23.

w charakterze wyłącznej instytucji administracyjnej, regulacyjnej, śledczej i apelacyjnej we wszystkich kwestiach wyborczych [Booth 2000: 97, 108].

Głosowanie jest obowiązkowe, bezpośrednie i tajne (art. 93) dla wszystkich obywateli, którzy ukończyli 18 lat, wpisanych do rejestru urzędu stanu cywilnego. Obowiązek udziału w głosowaniu wprowadzono poprzez reformę konstytucyjną z 1959 roku z powodu niskiej frekwencji w wyborach w roku 1953 i 1958, jako rezultat braku konsensusu spowodowanego pochodzeniem nowego reżimu.

Wybory prezydenckie, władzy ustawodawczej i municypalne odbywają się jednocześnie co cztery lata w pierwszą niedzielę lutego – wszyscy funkcjonariusze publiczni pochodzący z wyborów są wybierani w Kostaryce co cztery lata na kadencje wygasające jednocześnie. Kandydaci na prezydenta i wiceprezydentów są wybierani w głosowaniu bezpośrednim – wymagane jest przekroczenie 40-procentowego progu całkowitej liczby ważnie oddanych głosów; w przypadku gdyby żaden z kandydatów nie uzyskał takiego wyniku, odbywają się drugie wybory w pierwszą niedzielę kwietnia tego samego roku, w których rywalizują dwaj kandydaci, na których uprzednio oddano najwięcej głosów (art. 138; taka sytuacja miała miejsce tylko raz w 2002 r.). Funkcję obejmuje kandydat, który uzyskał największą liczbę ważnie oddanych głosów.

Wybory do izby ustawodawczej i municypalne odbywają się według systemu reprezentacji proporcjonalnej. Deputowani do Zgromadzenia Ustawodawczego są wybierani z list zamkniętych (w momencie głosowania nie ma możliwości włączenia nowych kandydatów lub zmiany kolejności znajdujących się już na liście); prowincja stanowi okręg wyborczy – okręgi zaś są wielomandatowe. Podział mandatów dokonywany jest według metody Hare'a (kwoty proste i największe reszty) [Brenes Villalobos 2007: 6]. W terminologii kodeksu wyborczego Kostaryki formuła, według której nadawane są mandaty, nazywana jest systemem *cociente y subcociente*. Artykuł 203 kodeksu wyborczego definiuje *cociente* jako liczbę otrzymaną po podzieleniu całkowitej liczby ważnie oddanych głosów w danych wyborach między liczbę mandatów do uzyskania w danych wyborach (kwota prosta) [Michalak, Sokala 2010: 48–49, 68–71]. *Subcociente* to całkowita liczba ważnych głosów oddanych na daną partię, która to liczba nie osiąga wartości liczby *cociente*, ale osiąga lub przekracza 50% jej wartości. Artykuł 204 stanowi o sposobie określania wartości *cociente* i *subconciente*: dla wyborów do Zgromadzenia Konstytucyjnego poprzez podział całkowitej liczby ważnie oddanych głosów na poziomie krajowym; dla wyborów deputowanych do Zgromadzenia Ustawodawczego dzieli się całkowitą liczbę oddanych ważnie głosów w ramach danej prowincji; w wyborach na radnych całkowitą liczbę ważnie oddanych głosów w danym kantonie; w wyborach na członków rad dystryktów i rad municypalnych dystryktów całkowitą liczbę głosów oddanych w dystrykcie administracyjnym.

Zgodnie z art. 205, każda partia, która wzięła udział w wyborach ogłaszana jest za wybraną według kolejności jej miejsca na karcie wyborczej, przez dany elektorat: zarówno kandydaci, jak i kwoty, jakie uzyskali. Najpierw ogłasza się wybór partii, która otrzymała najwięcej głosów w danym okręgu wyborczym, dalej w kolejności malejącej. Jeśli nie wszystkie mandaty zostaną przydzielone według kwoty prostej, pozostałe mandaty przydzielane są partiom w porządku malejącym liczby reszty (*cifra residual*) głosów, uwzględniając także partie, które zaledwie osiągnęły *subcociente*, jak gdyby całkowitą liczbą głosów na nie oddanych była liczba reszty. Jeżeli w dalszym ciągu pozostaną nieobsadzone mandaty, powtarza się tę operację. System ten stosuje się w przypadku, gdy żadna z partii nie osiągnie wartości kwoty prostej¹⁴.

Kampanie wyborcze ustawowo ograniczone do sześciu miesięcy, są zazwyczaj energiczne, żarliwe i, wydaje się, wszechogarniające. Kampanie w walce o nominację partyjną zaś toczą się niemal dwa lata przed wręczeniem nominacji. Zarówno PLN, jak i PUSC stosują otwarte (dla wszystkich obywateli) prawyборы o nominację kandydatów. Przed nastaniem telewizji i badaniami opinii publicznej, kampanie w Kostaryce obejmowały intensywne mobilizacje partyjne wyborców przez bezpośrednią agitację wyborczą w sąsiedzkich dzielnicach i miejscach pracy. Z początku finansowanie kampanii ze środków publicznych dawało możliwość rywalizacji partiom mniejszym i regionalnym z większymi partiami o zasięgu ogólnokrajowym. Jednakże faktyczne zdominowanie wyborów przez PLN i jej głównego oponenta (Partię Zjednoczenia Narodowego, koalicji Jedność czy PUSC), które razem gromadziły przeciętnie niemal 95% głosów w $\frac{2}{3}$ wszystkich wyborów od 1953 roku do 1998 roku, ich zdolność do zbierania funduszy, niezależnie od finansowania państwowego, oraz specyfika metody publicznego finansowania kampanii¹⁵, wpłynęły na stopniowe wyeliminowanie z rywalizacji małych partii na poziomie ogólnokrajowym. W latach 80. dwie największe partie zaczęły zatrudniać amerykańskich konsultantów specjalizujących się w prowadzeniu kampanii i stosować ich techniki. Rosnące natężenie kampanii w telewizji i napędzane ankietami reklamy wyeliminowały w znacznym stopniu agitację poprzez kontakt bezpośredni i widocznie nadszarpięło długoletnią tradycję uprzejmych relacji między głównymi kandydatami [Booth 2000: 97, 108].

W Kostaryce w latach 60. XX wieku uczestnictwo w głosowaniu stało się obowiązkowe. Frekwencja wyborcza od tamtej pory utrzymywała się na

¹⁴ *Código Electoral, Ley No. 8765*, Publicada en el Alcance 37 a „La Gaceta”, No. 171 de 02 de setiembre de 2009, s. 93–94.

¹⁵ Partie małe, określane jako takie na podstawie niskich wyników wyborczych w poprzednich wyborach, otrzymują finansowanie z budżetu na kampanie wyborcze, ale wypłata środków następuje po wyborach i zależy od otrzymanej liczby głosów – co zmusza te partie do zaciągania pożyczek na początku kampanii; PLN i PUSC, na podstawie liczby głosów otrzymanych w poprzednich wyborach, zazwyczaj kwalifikowały się do wypłaty funduszy publicznych na kampanię z góry, zyskując tym samym przewagę w możliwości prowadzenia kampanii.

poziomie powyżej 80%, aż do 1998 roku, gdy kilka grup, w tym partie libertariańskie i skrajnej lewicy, przekonywało wyborców do wstrzymania się od głosowania. Ich argumenty współgrały ze społeczną frustracją wobec problemów gospodarczych, korupcji, nieuprzejmości wśród kandydatów, więc frekwencja zmalała w 1998 do 70%, a w kolejnych latach spadała nawet poniżej 70%¹⁶.

Wolne i uczciwe wybory są elementem koniecznym demokracji przedstawicielskiej, ponieważ pozwalają obywatelom na dokonanie oceny i zaakceptowanie lub odrzucenie kandydatów na stanowisko publiczne bez obawy przed zastosowaniem środków odwetowych. Po 1949 roku Kostarykanie głosowali z pewnością, że TSE dokładnie policzy ich głosy. Jego praca była tak doskonała, że pojawiły się stwierdzenia, iż TSE wykorzeniło oszustwa w wyborach kostarykańskich, a Kostaryka zyskała renomę kraju, w którym odbywają się sprawiedliwe i uczciwe wybory. Jednakże zmiana stylu prowadzenia kampanii, rosnąca rola prywatnych funduszy w kampaniach oraz wzrost dominacji PUSC i PLN oraz podobieństwo ich programów było źródłem frustracji dla wielu Kostarykan. Znaczenie tych tendencji dla demokracji kostarykańskiej było widoczne w spadku frekwencji wyborczej od momentu wyborów w 1998 roku [Booth 2000: 97–98].

DWUBLOKOWY SYSTEM PARTYJNY NA SCENIE POLITYCZNEJ

Konstytucja Kostaryki na mocy art. 98 przyznaje obywatelom prawo do zrzeszania się w partie polityczne w celu uczestniczenia w polityce narodowej, warunkując ich istnienie poszanowaniem w ich programach porządku konstytucyjnego Republiki. Finansowanie ze środków publicznych partii ogranicza się do 0,19 PKB (PKB liczone dwa lata przed rokiem, w którym przypadają wybory prezydenckie, wiceprezydentów i deputowanych do Zgromadzenia Ustawodawczego). Liczona w ten sposób kwota przeznaczana jest na pokrycie kosztów, jakie generuje uczestnictwo partii w procesach wyborczych, i działalność polityczną. Do wkładu publicznego w finansowanie są uprawnione partie, które uczestniczą w wyborach wymienionych wyżej, i zdobędą co najmniej 4% ważnie oddanych głosów w skali kraju, lub wpisane na poziomie prowincji, które zdobędą co najmniej wskazany odsetek w skali prowincji lub zostanie wybrany spośród nich co najmniej jeden deputowany (art. 96). Partie, aby uzyskać finansowanie z budżetu państwa muszą poddać swoje wydatki kontroli przez Najwyższy Trybunał Wyborczy [Alcántara Sáez 2008: 112–113].

W latach 50. system partyjny stał się w praktyce systemem dwóch partii dominujących, w pełni system taki skonsolidował się w latach 80. Mimo

¹⁶ *Elecciones en cifras 1953–2010*, Tribunal Supremo de Elecciones; http://www.tse.go.cr/estadisticas_elecciones.htm (dostęp 8.06.2012).

dominacji dwóch partii system reprezentacji proporcjonalnej pozwalała na zdobycie miejsc w Zgromadzeniu Ustawodawczym i przetrwanie partiom regionalnym i innym mniejszym ugrupowaniom, mimo ich relatywnie niedużego poparcia. Liczba partii mających co najmniej jednego deputowanego wzrosła z czterech w 1953 roku do sześciu w 1998, lecz liczba miejsc zdobytych przez partie inne niż dominujący PLN lub jego główny oponent – Partia/Koalicja Zjednoczenia Narodowego (Partido/Coalición Unificación Nacional), następnie koalicja Jedność (koalicja Partii Republikańsko-Calderonistycznej, Unii Ludowej, Demokratyczno-Chrześcijańskiej i Demokratycznej Odnowy), a od 1983 PUSC, w tym okresie zmalała. Liczba kandydatów na prezydenta wzrosła z dwóch w 1953 roku do dwunastu w 1998 roku, ale dotychczas od 1953 roku tylko kandydaci PLN lub głównej partii opozycyjnej – Partii Zjednoczenia Narodowego (Partido Unificación Nacional), a później PUSC – wygrywali wybory prezydenckie [Booth 2000: 95]. Zatem do wyborów 1998 roku kostarykański system partyjny definiowany był jako niespolaryzowany system dwupartyjny, którego punktami centralnymi były: Partia Wyzwolenia Narodowego i Partia Jedności Chrześcijańsko-Społecznej. Jednakże na przestrzeni lat 90. pojawiła się tendencja do wprowadzania zmian. Najpierw rekonfiguracja niedoskonałej dwupartyjności – co stało się widoczne w składzie Zgromadzenia Ustawodawczego wraz z inkorporacją lewicy w postaci Partii Siła Demokratyczna (Partido Fuerza Democrática, PFD) i niewielkiej liczby partii o charakterze, zasadniczo, lokalnym. Po wyborach z 2002 roku rysuje się odmienny kształt systemu partyjnego, jak pokazuje efektywna liczba partii, która po raz pierwszy przekracza trzy. Pomyślnie wejście PAC na scenę parlamentarną sprowokowało twierdzenia o możliwym końcu tradycyjnej dwupartyjności systemu. Z kolei wyniki wyborów z 2006 roku, niezbyt korzystne dla PUSC, wywołały przypuszczenia o zmianach centralnych punktów systemu partyjnego [Alcántara Sáez 2008: 113]. Wydaje się, że tendencja rozdrobnienia na scenie partyjne utrzymała się. W wyborach parlamentarnych 2010 roku PLN utrzymało poparcie niemal na tym samym poziomie – uzyskało 37,3% poparcia i jeden mandat mniej niż w poprzednich wyborach. PAC znalazł się w parlamencie, jakkolwiek poparcie dla niego znacząco zmalało – uzyskał sześć mandatów mniej niż w wyborach 2006 roku PUSC podobnie, jak w wyborach z 2006 roku był czwartą siłą w parlamencie, w porównaniu do poprzednich wyborów, zyskując jeden mandat. Ruch Libertariański utrzymał się na trzeciej pozycji, zwiększając liczbę mandatów o trzy. Do Zgromadzenia weszła również Partia Dostępności bez Wykluczenia – cztery mandaty¹⁷.

Zatem do roku 1990 w rzeczywistości tylko dwie siły polityczne rywalizowały o prezydenturę – socjaldemokratyczny PLN i PUSC (oraz jego poprzednicy) i to

¹⁷ Elecciones Generales en Costa Rica – Consulta de Resultados, Recursos Electorales en la Internet, <http://www.electionresources.org/cr/diputados.php?election=2010> (dostęp 20.06.2012).

one zmieniały się u władzy. Spośród szesnastu powojennych rządów – od roku 1949 do 2013 – kandydat PLN zdobył prezydenturę dziewięć razy, a kandydat największej partii opozycji [zaraz po wojnie domowej Partii Jedności Narodowej (Partido (de) Unión Nacional, PUN), następnie Partii Zjednoczenia Narodowego, koalicji Jedność, PUSC] siedem razy. PLN miała większość w parlamencie (co najmniej 29 miejsc z ogólnej liczby 57 w Zgromadzeniu Ustawodawczym) siedem razy na piętnaście wyborów parlamentarnych, jakie odbyły się od 1953 roku do ostatnich wyborów w 2010 roku¹⁸. Taka wymiana partii miała miejsce, gdyż wielu głosujących nie identyfikowało się z jedną konkretną partią polityczną i decydowało, na kogo oddać głos na podstawie osobowości kandydata lub programu partii. Ponadto, według jednego z sondaży, 60% osób nawet silnie identyfikujących się z daną partią aprobowало zmianę partii rządzącej co cztery lata, pomimo swojej lojalności partyjnej. Część badaczy twierdzi, że liberalna demokracja w Kostaryce nie utrzymałaby się, gdyby nie regularna praktyka zmiany obejmowania prezydentury przez kandydatów z różnych partii. Dwie największe w danym momencie partie radziły sobie też niewspółmiernie lepiej niż partie małe w kwestii publicznego finansowania kampanii wyborczych [Booth 2000: 95].

W Kostaryce zatem rozwinął się system partyjny zdominowany przez dwie silne, umiarkowane (centrowe) partie, w którym funkcjonowało kilka innych małych i regionalnych ugrupowań. Co więcej, PLN i PUSC stawały się coraz bardziej podobne, gdy ta pierwsza przesuwiała się w kierunku ideologicznego centrum w latach 80. i 90. Tymczasem partie lewicowe traciły poparcie, przez co wachlarz politycznych możliwości dla głosujących zawężał się. Mimo że niektórzy badacze twierdzą, że taka dominacja dwóch silnych partii centrowych może istotnie przyczynić się do demokratycznej konsolidacji, to rosnące podobieństwo PLN i PUSC prawdopodobnie leżało u podstaw irytacji wyborców, która przyczyniła się do spadku o 11% frekwencji wyborczej w 1998 roku [Booth 2000: 96]. Niewątpliwie jednym z elementów, które przyczyniły się do redefinicji kostarykańskiego systemu partyjnego, było powstanie Partii Działania Obywatelskiego. Partię tę założono w grudniu 2000 roku pod przywództwem Ottona Solisa Fallasa, dawnego ministra i deputowanego PLN, do którego przyłączyli się ci, którzy porzucili PLN oraz osoby dotychczas niezwiązane relacjami partyjnymi. Zamiarem jej członków było powołanie do życia solidarnego modelu rozwoju oraz walka z korupcją. Partia zdobyła znaczną siłę wyborczą w głosowaniu w 2002 roku, szczególnie na obszarach miejskich – w stolicy była drugą partią, na którą oddano najwięcej głosów (po PLN). Po wyborach

¹⁸ *Recursos Electorales en la Internet: Elecciones Generales en Costa Rica – Consulta de Resultados*; lata 1953–2010; <http://electionresources.org/cr/diputados.php?election=1953&province=>; <http://electionresources.org/cr/presidente.php?election=1953&province=> (dostęp 30.03.2013).

2006 roku stała się drugą partią o największym poparciu, a Ottona Solisa od Oscara Ariasa dzielił tylko jeden punkt procentowy w walce prezydenckiej [Alcántara Sáez 2008: 116–117].

T a b e l a 4. Podział mandatów między partie w Zgromadzeniu Ustawodawczym Kostaryki w poszczególnych kadencjach

Partia	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006	2010
PLN	33	29	25	28	23	17	25	24
PUSC		25	29	25	27	19	5	6
PAC						14	17	11
ML					1	6	6	9
Siła Demokratyczna					2	3		
PASE							1	4
Pueblo Unido	4	1	1					
Alianza Popular		1						
Coalición Unidad	18							
Inne	2	1	2	2	3	1	3	3
Razem	57	57	57	57	57	57	57	57

Źródło: *Election Resources on the Internet, February 5, 2006 Legislative Assembly Election Results – Costa Rica Totals*, <http://www.electionresources.org/cr/deputies.php?election=2006> (dostęp: 19.06.2012); *Recursos Electorales en la Internet, Resultados de la Elección de Diputados del 7 de febrero de 2010 – Total Costa Rica*, <http://www.electionresources.org/cr/diputados.php?election=2010> (dostęp 20.06.2012); Tribunal Supremo de Elecciones, <http://www.tse.go.cr/>.

Jedną z wyjątkowych cech w Kostaryce – odmiennie niż w innych państwach regionu – jest to, iż mamy tutaj do czynienia z demilitaryzacją kraju, manifestującą się przede wszystkim brakiem sił zbrojnych. Z tego powodu nie ma wpływu wojskowych na politykę i co za tym idzie, na wyniki wyborów, co jest rzeczywistością w innych państwach regionu, gdzie do dzisiaj zauważyć można relacje między sferą polityki a wojskowymi, z których poparciem muszą liczyć się rządzący.

ROLA CZYNNIKÓW SPOŁECZNYCH

Klasyczne teorie demokracji definiują demokrację z perspektywy szerokiego zaangażowania obywatelskiego w rządzenie poprzez różną działalność polityczną. Ankiety od lat 70. przedstawiały Kostarykan jako aktywnych uczestników życia politycznego na poziomie i zgodnie z wzorcami porównywalnymi do tych w krajach zindustrializowanych. Formy partycypacji przypominały

inne kraje demokratyczne – głosowanie, prowadzenie kampanii, działalność wspólnotowa i w organizacjach, kontakty z urzędnikami. Jednakże w sprzeczności z pokojowym wizerunkiem Kostaryki uczestnictwo obywateli pod koniec wieku XX wiekiem czasem przybierało niekonwencjonalne, konfrontacyjne, a nawet gwałtowne formy. Obywatele z każdej grupy społecznej, włączając stawiających żądania w dziedzinie gospodarki mieszkaniowej, i inni protestujący w różnorodnych kwestiach wyszli na ulice, by kontestować, demonstrować i żądać zmian polityki. Czasami Kostarykanie grozili przemocą i zorganizowanymi grupami paramilitarnymi. Od lat 70. XX wieku niektórzy obywatele brali udział w aktach przemocy obejmujących rozruchy, zamachy bombowe i zabójstwa [Booth 2000: 102].

Rząd na ogół – poza reakcjami ekstremalnie naznaczonymi przemocą – nagradzał polityczne zaangażowanie obywateli. Zachęcał do konwencjonalnej aktywności politycznej i często odpowiadał przychylnie na pokojowe żądania obywateli, korzystając z budżetu państwowego, legislacji i działań administracyjnych. Państwo czasami również nagradzało, a więc także zachęcało do niekonwencjonalnej działalności, nawet obejmującej gwałtowne konfrontacje z władzami, zmieniając politykę publiczną, gdy była kwestionowana przez protestujących.

Podsumowując, w ramach reżimu demokratycznego, obywatele Kostaryki i państwo nieprzerwanie prowadzili otwarty, choć czasem konfliktowy dialog. Oczekując zwrócenia na nich uwagi, obywatele mobilizowali się i stawiali żądania państwu, które nie szczędziło personelu, tworzyło programy i przeznaczało środki, by odpowiedzieć na żądania obywateli, tym samym wzmacniając gotowość Kostarykan do stawiania postulatów rządowi. Dialog odbywał się formalnymi kanałami przedstawicielskimi (petycje obywatelskie składane do rad municypalnych i deputowanych legislatywy), poprzez wysiłki partii do gromadzenia poparcia i pozyskiwanie innych organizacji, gdy rywalizowali o władzę oraz za pomocą niemal zrytualizowanej bezpośredniej komunikacji pomiędzy zmobilizowanymi protestantami a funkcjonariuszami publicznymi [Booth 2000: 102–103, 109].

Można stwierdzić, iż istnieje korelacja między wysoką frekwencją wyborczą a poczuciem sprawczości i wpływu na władzę po stronie obywateli. Wydaje się, że skłonność do dialogu i wypracowywania konsensusu przez siły polityczne we współpracy z przedstawicielami grup społecznych mogła przekładać się w Kostaryce na udział obywateli w wyborach. Było to widoczne niemal do końca XX wieku, kiedy zauważyć można wycofanie się z udziału w wyborach części dotychczasowego elektoratu. Frekwencja, wynosząca zwykle około 82%, spadła poniżej 60% w 2014 roku (zaś w 1998 r. miała nawet miejsce kampania nawołująca do wstrzymywania się od głosowania). U podstaw tego zjawiska leżały przede wszystkim pogarszające się warunki gospodarcze: z widocznym skutkiem kilka grup namawiało Kostarykan do nieuczestniczenia w wyborach w proteście wobec problemów gospodarczych, jakości kampanii wyborczej i niedostatku

wyboru opcji partyjnych i politycznych. Były prezydent Óscar Arias Sánchez potępił partie i ich kampanie za brak idei i nadmiar wrogości. Jego nieprzychylność mogła być odbiciem awersji obywateli, co z łatwością mogło przyczynić się do niższej frekwencji wyborców [Booth 2000: 103–104]. Na pewno w XXI wieku w Kostaryce zauważalna była zmiana klimatu społecznego i postaw odnośnie do sfery polityki. Dane Barómetro de las Américas 2006 z badań przeprowadzonych w ramach Projektu Opinii Publicznej Ameryki Łacińskiej (LAPOP¹⁹) Uniwersytetu Vanderbilt ukazują powszechne niezadowolenie obywateli z polityki w Kostaryce. Z jednej strony wciąż widać zaufanie społeczne do instytucji politycznych państwa, lecz z drugiej strony zaufanie to pomału spada – chociaż generalnie utrzymuje się na średnim poziomie. Stale największym zaufaniem społecznym cieszy się instytucja Rzecznika Praw Obywatelskich²⁰, jednak partie polityczne i Zgromadzenie Ustawodawcze, zasadniczy aktorzy systemu politycznego, znajdują się w puli instytucji obdarzanych najniższym zaufaniem, które oscyluje wokół 50% [Alcántara Sáez 2008: 118–119]. Co, jak już wspomniałam, mogło przekładać się na spadek frekwencji wyborczej.

Dane Barómetro są ilustracją procesu rosnącego oddalenia się partii od społeczeństwa. 64,5% Kostarykan twierdzi, że nie sympatyzuje z żadną partią polityczną po wyborach z 2006 roku. W ówczesnych wyborach prezydenckich zanotowano niską frekwencję. Według autorów raportu była ona w dużym stopniu odbiciem braku zainteresowania. Ponadto można określić społeczno-ekonomiczny profil osób, które nie uczestniczyły w wyborach: były to głównie osoby, które ukończyły edukację na niższych szczeblach i o niższym poziomie zamożności od tych wyborców, którzy uczestniczyli w głosowaniu. Poza tym, że osoby te w mniejszym stopniu biorą udział w życiu politycznym i społecznym, większość z nich nie ma sympatii partyjnych. Równocześnie w wyborach 2006 roku spadł odsetek osób, które byłyby zaangażowane w inny rodzaj partycypacji politycznej. Połowa społeczeństwa ograniczyła się jedynie do skorzystania z prawa do głosowania, tylko 10% głosuje, poszukuje zwolenników i pracuje na rzecz kandydata lub partii.

¹⁹ Latin American Public Opinion Project; zob. <http://www.vanderbilt.edu/lapop/> (dostęp 27.06.2012).

²⁰ Defensoría de los Habitantes.

T a b e l a 5. Zaufanie do instytucji w Kostaryce (w skali od 0 do 100)

Instytucje	2004	2006
Rzecznik Praw Obywatelskich	73	71
Kostarykańska Kasa Ubezpieczeń Społecznych	72	62
Media	71	68
Najwyższy Trybunał Wyborczy	71	67
Narodowy Instytut Ubezpieczeń	71	63
Kostarykański Instytut Elektryczności	70	64
Kościół Katolicki	67	64
Generalna Izba Kontroli Republiki	64	63
Najwyższy Sąd Sprawiedliwości	62	57
Policja	58	42
Rząd	58	53
Sądy	57	51
Samorządy gminne	57	49
Zgromadzenie Ustawodawcze	53	49
Partie polityczne	35	36

Źródło: *Cultura política en Costa Rica*, 2006. LAPOP za: Alcántara Sáez [2008: 119].

PODSUMOWANIE

Czy zatem Kostarykanie zaczynają tracić wiarę w swoje tak chwalone instytucje wyborcze i demokratyczne procedury? Najnowsze badania wskazują, że nie. Chociaż pewne grupy obywateli charakteryzowały się postawami silnie antydemokratycznymi niż ogół ludności, to średnia dla całości społeczeństwa wskazywała na stanowisko prodemokratyczne. Okazało się, że spadek frekwencji wyborczej nie stał się punktem wyznaczającym początek erozji kostarykańskiej demokracji. Wprawdzie poziom frekwencji wyborczej nie powrócił do poziomu sprzed protestów społecznych spowodowanych kryzysem gospodarczym, ale frekwencja w ostatnich wyborach była zauważalnie wyższa niż w poprzednich. Biorąc pod uwagę, iż sytuacja w regionie środkowoamerykańskim staje się coraz mniej stabilna – przede wszystkim z powodu działalności rosnącej w siłę przestępczości zorganizowanej, a w najbliższym sąsiedztwie Kostaryki w wyniku kryzysu politycznego w Nikaragui, Kostaryka jest niemal „oazą spokoju” w tej części świata. Jak gdyby w odpowiedzi na niespokojną sytuację w regionie, według ostatnich sondaży opinii publicznej Kostarykanie deklarują większe przywiązanie do wartości i procesów demokratycznych niż w latach poprzednich. W raporcie z 2018 roku opracowanym przez jednostkę Economist Intelligence Unit, który obejmuje 165 państw na świecie, Kostaryka jest drugą najlepiej skonsolidowaną i rozwiniętą demokracją w całej Ameryce

Łacińskiej (po Urugwaju) i pierwszą w Ameryce Środkowej (w skali globalnej zajęła miejsce dwudzieste). W raporcie z 2019 Kostaryka także plasuje się – jako jedyna a Ameryce Środkowej – w grupie demokracji pełnych²¹.

Jeśli chodzi o kształt systemu politycznego, to w momencie zmiany reżimu w Kostaryce przyjęto rządy prezydenckie. Dla konsolidacji demokracji w Kostaryce okazały się one korzystne, gdyż obrano kierunek zbliżony w większym stopniu do semiprezydencjalizmu. Parlamentowi powierzono bowiem władzę, czyniącą z niego jedną z najsilniejszych legislatur latynoamerykańskich: Zgromadzenie jest uprawnione do stanowienia prawa, zatwierdzania budżetu, podatków, wypowiedzenia wojny oraz wnoszenia poprawek do ministrów rządowych, prowadzenia śledztwa, impeachmentu, upominania i usunięcia funkcjonariuszy egzekutywy, kontrolowania prezydenckich podróży zagranicznych, uchylecia weta oraz mianowania sędziów Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybunału Wyborczego. Z drugiej strony te uprawnienia legislatury równoważone są przez przepisy zakazujące bezzwłocznej reelekcji deputowanych. Widać tutaj zatem olbrzymią rolę, jaką odgrywają politycy – i już na poziomie procesu wyborczego – dobór odpowiednich kandydatów rywalizujących w wyborach. Bowiem na jakość działalności parlamentu może mieć wpływ słaba obsada legislatury, co potencjalnie może wpływać na jej słabszą pozycję w odniesieniu do egzekutywy.

Można było to zaobserwować m.in. w latach 70. i 80. XX wieku, gdy problemy wynikające z trudności gospodarczych państwa wpłynęły na faktyczne ograniczenie władzy Zgromadzenia Ustawodawczego, zwłaszcza jego wpływu na politykę gospodarczą. W miarę jak prezydenci wykorzystywali swoje uprawnienia legislacyjne, uciekając się do wydawania dekretów i tworzenia przepisów przez władzę wykonawczą do wprowadzania polityki neoliberalnej, prowadzenie działań legislacyjnych, szczególnie w kwestiach fiskalnych, zmalało. Uwaga deputowanych przeniosła się na legislację kwestii drugorzędnych, służących w większym stopniu zjednaniu sobie elektoratu w poszczególnych dystryktach przez deputowanych w celu reelekcji niż na prawdziwie potrzebne ustawy w wymiarze ogólnokrajowym. Skandale korupcyjne i pogorszenie się w oczach obywateli jakości kandydatów na deputowanych, znalazło na przełomie XX i XXI wieku odbicie w spadku frekwencji wyborczej.

Należy podkreślić, że w Kostaryce systemowi prezydenckiemu przez dekady, aż do początku XXI wieku, towarzyszył dwupartyjny lub dwublokowy system partyjny, którego utrzymaniu sprzyja też kalendarz wyborczy (równoczesne wybory prezydenckie i parlamentarne). Oczywiście pojawiają się mniejsze partie, które znajdują się na scenie politycznej, a w niektórych wyborach pojawiała się kombinacja rywalizacji jednej partii (głównie PLN) z blokiem

²¹ *The Economist Intelligence Unit*, <http://www.eiu.com/topic/democracy-index> (dostęp 3.01.2020).

jednoczącym pozostałe ugrupowania, które następnie w parlamencie współdziałały (PUSC). Dopiero pojawienie się PAC w roku 2002 na scenie politycznej zmieniło nieco układ sił – pojawiła się partia, zabierająca mandaty PUSC – przez następane trzy kadencje liczyły się w parlamencie trzy siły polityczne, ale po wyborach w 2014 roku nawet cztery.

Kostaryka przez dziesięciolecia stanowiła skonsolidowaną demokrację, charakteryzującą się znacznym zaangażowaniem obywateli, polityką publiczną, w której w szerokim zakresie brali udział obywatele, a także możliwościami wywierania stałego wpływu przez społeczeństwo na działania państwa w tym zakresie. W odniesieniu do procesu wyborczego, należy także podkreślić wysoką kompetencję i uczciwość organów wyborczych. Jest to olbrzymie osiągnięcie transformacji demokratycznej, biorąc po uwagę, że przed wojną domową lat 40. wybory w pierwszej połowie XX wieku były regularnie fałszowane [Lehoucq, Molina 2006]. Czynnikiem, który wydaje się wzmacniać zaufanie do procesu wyborczego jest także fakt, iż większość obywateli, w tym także elity, preferuje konsensualny zestaw politycznych reguł demokratycznych. W przeciwieństwie do innych państw regionu siły bezpieczeństwa nie stanowią zagrożenia dla rządów cywilnych – państwo było kompetentne, prawomocne i zdolne do rządzenia, w niewielkim stopniu uciekając się do stosowania represji. Choć Kostaryka zmagana się z problemami występującymi powszechnie we wszystkich państwach, także tych demokratycznych, jak rosące nierówności, wzrost przestępczości czy problemy gospodarcze, to nie zagrażają one samym podstawom i zasadom, na których oparty jest jej system polityczny i wyborczy.

System demokratyczny Kostaryki pozostaje odporny i stabilny pomimo intensywnych geopolitycznych i gospodarczych napięć, jakich doświadczył w latach 80. i jakich doświadcza obecnie w XXI wieku, trwając w trudnym środowisku międzynarodowym regionu Ameryki Środkowej, może być przykładem dla swoich sąsiadów.

BIBLIOGRAFIA

- Ai Camp Roderic (coord.). 2007. *Visiones ciudadanas de la democracia en América Latina*. México, D.F.: Siglo XXI Editores.
- Alcántara Sáez Manuel, García Montero Mercedes, Sánchez López Francisco (comps.). 2005. *El poder legislativo en América Latina a través de sus normas*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- Alcántara Sáez Manuel, García Montero Mercedes, Sánchez López Francisco (comps.). 2005. *Funciones, procedimientos y escenarios: un análisis del poder legislativo en América Latina*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- Alcántara Sáez Manuel. 2008. *Sistemas Políticos de América Latina*. Vol. II. *México, América Central y el Caribe*. Madrid: Editorial Tecnos.

- Booth John A., Seligson Mitchel A. 2009. *The legitimacy puzzle in Latin America: political support and democracy in eight nations*. New York: Cambridge University Press.
- Booth John A. 2000. *Costa Rica: Buffeted Democracy*. W *Repression, Resistance, and Democratic Transition in Central America*. Red. Thomas W. Walker, Ariel C. Armony. Wilmington, DE: Rowman & Littlefield Publishers.
- Booth John A., Wade Christine J., Walker Thomas. 2010. *Understanding Central America: Global Forces, Rebellion and Change*. Wilmington, DE: Westview Press.
- Brenes Villalobos Luis Diego. 2007. „Matemáticas electorales: distribución de escaños en elecciones diputadiles costarricenses del 2006 (Análisis comparativo)”. *Revista de Derecho Electoral* 3, http://www.tse.go.cr/revista/art/3/brenes_villalobos.pdf (dostęp 18.06.2012).
- Cardenal Ana Sofia, Martí Puig Salvador (comps.). 1998. *América Central, las democracias inciertas*. Madrid: Tecnos.
- Cuevas Molina Rafael. 2006. *Cultura y política en Costa Rica. Entrevistas a protagonistas de la política cultural en la segunda mitad del siglo XX*. San José: Editorial EUNED.
- Fernández Pinto Ronald. 1976. „Estabilidad y subdesarrollo: un análisis preliminar de la burocracia en Costa Rica”. *Revista de Ciencias Sociales* 11.
- Figueres Ferrer José. 1958. *Las elecciones de 1958*. Discurso del 7 de febrero de 1958, San José.
- González Flores Luis Felipe. 1943. *Ideario nacional: resultado de una encuesta nacional*. San José: Editorial Surco.
- Gutiérrez Carlos José. 1992. *Cambios en el sistema jurídico costarricense*. W *El nuevo rostro de Costa Rica*. Ed. Juan Manuel Villasuso E. San José: Centro de Estudios Democráticos de América Latina.
- Hagopian Frances. 2005. *Conclusions: Government Performance, Political Representation, and Public Perceptions of Contemporary Democracy in Latin America*. W *The third wave of democratization in Latin America. Advances and setbacks*. Eds. Frances Hagopian, Scott P. Mainwaring, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heras Gómez Leticia. 2004. „Cultura política y democratización en América Latina”. *Ciencias Sociales* 103–104.
- Hernández R. Óscar, Garro M. Francisco, Rodríguez M. María Elena. 2009. *Elecciones presidenciales inconsistencias, anomalías y otros temas*, San José, Costa Rica: Editorial UCR.
- Hernández Poveda Rubén. 1953. *Desde la barra; cómo se discutió y emitió la Constitución política de 1949*. San José, Costa Rica: Editorial Borrarse.
- Hernández Valle Rubén. 2005. *Constituciones Iberoamericanas*. México: Universidad Nacional Autónoma de México.
- Krsticevic Viviana. 1992. *Presidencialismo en América Latina*. W *El presidencialismo puesto a prueba. Con especial referencia al sistema presidencialista latinoamericano*. Eds. Carlos Santiago Nino, Roberto Gargarella, Marcela Virginia Rodríguez, Viviana Krsticevic, Adrián Lerer, Daniel Alberto Sabsay, Liliana de Riz, Catalina Smulovitz, Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- Lanzaro Jorge Luis (comp.) 2001. *Tipos de presidencialismo y coaliciones políticas en América Latina*. Buenos Aires: CLACSO.
- Lehoucq Fabrice E., Molina Iván. 2006. *Stuffing the Ballot Box: Fraud, Electoral Reform, and Democratization in Costa Rica*. New York: Cambridge University Press.
- Łaciński Piotr. 2013. *Państwo i polityka w Ameryce Łacińskiej. Zarys systemów politycznych państw latynoamerykańskich*. Warszawa: Difin.
- Menjívar Ocho Mauricio. 2008. *Luchas sociales en Costa Rica: de la crisis a la resistencia global (1979–2007)*. W *Costa Rica en los inicios del siglo XXI*. Red. Adalberto Santana. México D.F.: Universidad Nacional Autónoma de México.

- Michalak Bartłomiej, Sokala Andrzej. 2010. *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Ochoa Enrique. 1987. *The rapid expansion of voter participation in Latin America: presidential elections, 1845–1986*. W *Statistical Abstract of Latin America*. Eds. James W. Wilkie, David E. Lorey, Vol. 25. Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications.
- Powell John Duncan. 1970. „Peasant society and clientelist politics”. *The American Political Science Review* 64 (2).
- Salazar Mora Orlando, Salazar Mora Jorge Mario. 2010. *Los partidos políticos en Costa Rica 1889–2010*, San José: EUNED.
- Valadés Diego, José Ma. Serna de la Garza (cords.) 2000. *El gobierno en América Latina: ¿Presidencialismo o parlamentarismo?* Serie Doctrina Jurídica, no. 23. México D.F.: Universidad Nacional Autónoma de México.
- Vega Carballo José Luis. 2003. *Costa Rica: coyunturas, clases sociales y Estado en su desarrollo reciente, 1930-1975*. W *América Latina: historia de medio siglo. 2. Centroamérica, México y el Caribe*. Pablo González Casanova (coord.). México D.F.–Buenos Aires: Siglo XXI Editores Mexico.
- Walker Thomas W., Armony Ariel C. (eds.). 2000. *Repression, Resistance, and Democratic Transition in Central America*. Wilmington, DE: Rowman & Littlefield Publishers.
- Wilkie James W., Haber Stephen (eds.). 1981. *Statistical Abstract of Latin America*. Vol. 21. Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications.
- Wilkie James W., Lorey David E. (eds.). 1987. *Statistical Abstract of Latin America*. Vol. 25. Los Angeles: UCLA Latin American Center Publications.
- Zamora Castellanos Fernando. 1998. „Interpretación de nuestra evolución republicana”. *Revista Parlamentaria* 6 (3).
- Zeledón Marco Tulio. 1941. *Rese a histórica del régimen constitucional de Costa Rica*. San José, Costa Rica: Imprenta Nacional.

AKTY PRAWNE

- Código Electoral*, Ley No. 8765, Publicada en el Alcance 37 a La Gaceta No. 171 de 02 de setiembre de 2009.
- Constitución política de la República de Costa Rica*, Publicada el 7 de noviembre de 1949, Asamblea Legislativa de Costa Rica 2005.
- Ley Fundamental del Estado Libre de Costa Rica*, 25 de Enero de 1825, http://memoriacentroamericana.ihnca.edu.ni/index.php?id=251&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1304&cHash=67232ac361b66c14712dd898ed0ff4c4 (dostęp 7.06.2012).
- Ley Orgánica de la Procuraduría General de la República*, No. 6815, Asamblea Legislativa de Costa Rica, Publicada en Colección de Leyes y Decretos: Año 1982
- Ley Orgánica del Ministerio Público*, No. 7442, La Asamblea Legislativa de la República de Costa Rica
- Ley Orgánica del Poder Judicial*, No. 7333, La Asamblea Legislativa de la República de Costa Rica, <http://ministeriopublico.poder-judicial.go.cr/informacion/Leyes%20y%20Reglamentos/01/LEY%20ORGANICA%20DEL%20PJ.html>

ZRÓDŁA INTERNETOWE

- Dane statystyczne Tribunal Supremo de Elecciones, República de Costa Rica, *Elecciones en cifras 1953 – 2010*, www.tse.go.cr/zip/elecciones/eleccionescifras.zip (dostęp 27.04.2012).
- Elecciones en cifras 1953–2010*, Tribunal Supremo de Elecciones; <http://www.tse.go.cr/estadisticas/elecciones.htm> (dostęp 8.06.2012).
- Election Resources on the Internet, February 5, 2006 Legislative Assembly Election Results – Costa Rica Totals*, <http://www.electionresources.org/cr/deputies.php?election=2006> (dostęp 19.06.2012).
- Freedom House, *Freedom in the World*, Historical Data, Comparative scores for all countries from 1973 to 2008, <http://www.freedomhouse.org/uploads/FIWAAllScores.xls> (dostęp 14.08.2008).
- La Sala Constitucional en veinte preguntas, <http://www.poder-judicial.go.cr/salaconstitucional/preguntas.htm> (dostęp 13.06.2012).
- Latin American Public Opinion Project, <http://www.vanderbilt.edu/lapop/> (dostęp 27.06.2012).
- Participación y abstencionismo: serie histórica 1982–2010*/Tribunal Supremo de Elecciones, San José, Costa Rica 2012; http://www.tse.go.cr/pdf/elecciones/participacion_abstencionismo_1982_2010.pdf (dostęp 8.06.2012).
- Polity IV, Integrated Network for Societal Conflict Research (INSCR), 2007 Time Series data, <http://www.systemicpeace.org/inscr/pv42007.xls> (dostęp 14.08.2008).
- Presidencia de la Corte Suprema de Justicia, Poder Judicial de Costa Rica, http://www.poder-judicial.go.cr:81/presidenciacorte/index.php?option=com_content&view=article&id=17&Itemid=19 (dostęp 8.06.2012).
- Recursos Electorales en la Internet, Resultados de la Elección de Diputados del 7 de febrero de 2010 – Total Costa Rica*, <http://www.electionresources.org/cr/diputados.php?election=2010> (dostęp 20.06.2012).
- Recursos Electorales en la Internet, Resultados de la Elección de Diputados del 2 de febrero de 2014 – Total Costa Rica*; <http://www.electionresources.org/cr/diputados.php?election=2014&province=> (dostęp 27.04.2014).
- Recursos Electorales en la Internet: Elecciones Generales en Costa Rica – Consulta de Resultados; lata 1953–2010*; <http://electionresources.org/cr/presidente.php?election=1953&province=>; <http://electionresources.org/cr/diputados.php?election=1953&province=> (dostęp 30.03.2013).
- Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean 2007*, Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) United Nations
- Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean 2012*, Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) http://interwp.cepal.org/anuario_estadistico/anuario_2012/en/contents_en.asp (dostęp 12.02.2013).
- http://interwp.cepal.org/cepalstat/WEB_cepstat/Perfil_nacional_economico.asp?Pais=CRI&idioma=i (dostęp 12.02.2013).
- http://interwp.cepal.org/cepalstat/WEB_cepstat/Perfil_nacional_economico.asp?Pais=GTM&idioma=i (dostęp 12.02.2013).
- The Economist Intelligence Unit*, <http://www.eiu.com/topic/democracy-index> (dostęp 3.01.2020).
- Tribunal Supremo de Elecciones – República de Costa Rica, Resultados de Elecciones Presidenciales 2014, <http://svr2.tse.go.cr/aplicacionvisualizador/datos-definitivos.aspx> (dostęp 27.04.2014).
- Tribunal Supremo de Elecciones, http://www.tse.go.cr/el_tse.htm (dostęp 5.05.2020).

INNE ŹRÓDŁA

Anuario Estadístico de América Latina y el Caribe, Chile, CEPAL 1997.

Anuario Estadístico de América Latina y el Caribe, Chile, CEPAL 2006.

Archivos Nacionales de Costa Rica, Congreso Constitucional 19570, Acuerdo 3. Aug. 24, 1940.

The 2008 World Factbook; World Bank, Central Intelligence Agency, "Regional Fact Sheet from the World Development Indicators 2008: Latin America and the Caribbean".

The 2009 World Factbook, United Nations Economic Commission for Latin America, 2009. Central Intelligence Agency country reports.

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest procesom wyborczym w Kostaryce. Opisano ich zarys od momentu demokratyzacji państwa, uwypuklając wyjątkowość funkcjonowania kostarykańskiego systemu politycznego na tle regionu. Przedstawiono elementy systemu politycznego o szczególnym znaczeniu dla przebiegu i funkcjonowania systemu wyborczego w kontekście konsolidacji demokracji i kształtu systemu partyjnego.

Słowa kluczowe: Kostaryka, frekwencja wyborcza, demokratyzacja, system polityczny, system wyborczy.

DEMOCRACY AND ELECTIONS IN COSTA RICA – THE PHENOMENON AT THE CENTRAL AMERICAN LEVEL (summary)

The author of the article presents the electoral proceedings in Costa Rica. The outline of said processes, from the moment of the democratic political transition, was described with emphasis put on the uniqueness of the Costa Rican political system at the regional level. The elements of the political system of special importance for the proceeding and functioning of the electoral system were presented within the context of democratic consolidation as well as the shape of the party system.

Keywords: Costa Rica, voter turnout, democratization, political system, electoral system